UNITED STATES
HOLOCAUST
MEMORIAL
MUSEUM

Ukrainian Museum-Archives of Cleveland
Displaced Persons Camp Rare Book Collection

Item in Public Domain or an Orphan Work:

The United States Holocaust Memorial Museum Library respects the copyright and other intellectual property rights associated with the materials in its collection and makes good faith efforts to locate copyright owners. According to the Library's knowledge, the Library may make this title publicly available for reasons including but not limited to: the title is in the public domain or the title is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact the USHMM Library by phone at 202-479-9717, or by email at reference@ushmm.org.

4804

239

НАША КНИГОЗБІРНЯ

ЗИНОВІЙ МАТЛА

ПІВДЕННА ПОХІДНА ГРУПА

Ч. 10 1952

Дубл.
1397

Зиновій Матла

ПІВДЕННА ПОХІДНА ГРУПА

»НАША КНИГОЗБІРНЯ«
Ч. 10 1952

Серія: Матеріяли до історії визвольної боротьби. Роки: 1941-42.

Друкарня «ЦІЦЕРО» Мюнхен, Дахауерстр. 9/II/3.

ШЛЯХИ НА СХІД

Минуло десять років, як вибухла війна між Німеччиною і СССР. Багато фактів призабулося і вони вже пропащі для історії. Нині немає змоги відтворити з пам'яті все те, що бачилося, що пережилося. Багато записок та цінних документів пропали в бурхливих часах 2-ої світової війни. За поточними подіями, які полонять увагу кожного, мало хто звертає свої очі на недавнє минуле.

Мені хочеться пригадати події, що відбулися десять років тому, може не першої ваги, але такі, яких глибокий і тривалий слід залишився до нинішнього дня та вплинув на розвиток політичного життя в Україні. Це ті весняні та літні дні 1941-го року коли організувалися т. зв. Похідні Групи українських націоналістів-революціонерів перед вибухом німецько-московської війни, та пізніші часи діяльности тих груп на рідних землях. Досі тим подіям присвячувалося мало уваги, то ж не багато згадок і спогадів можна знайти в українській пресі і публікаціях. А шкода, бо в роботі похідних груп треба шукати основ широко розгорненого українського протинімецького і протибольшевицького спротиву в наступних роках.

Я належав до тих людей, які брали участь у підготовці, організації і роботі т. зв. похідних груп ОУН — революціонерів, і вважаю своїм обов'язком згадати, хоч коротко, про ці події в перше десятиріччя.

Підготовчий штаб похідних груп був у Кракові. При кінці 1940 року Провід ОУН(р) дав ідею і загальний плян походу націоналістичних груп, які в пам'ятному 1939-му році покинули Зах. Українські Землі, і згуртувалися на Підляшші, Холмщині й Лемківщині, та на польських землях. Дальші деталі походу опрацьовував підготовчий штаб. До похідних груп зладжено списки членів націоналістів, призначено провідників та створено штаби-проводи для цих груп. Постали три групи,

завданням яких було дістатися на центральні і східні землі України. Четверта група залишалася на західніх землях.

Перше число мала Північна група, яку перед вимаршом на схід згруповано над Бугом. Її завданням було дістатися до Києва. Провідником цієї похідної групи був М. Климишин, пізніше арештований німцями в Житомирі.

Друга група — Середня, — провідником якої був сл. п. Микола Лемик-Сенишин, мала призначення добитися до Харкова. Вона була сконцентрована на захід від Сяну, в Перемищині й Ярославщині.

Третя група стояла в Сяніччині. Її провідником був М. Р. Тереном майбутньої діяльности цієї похідної групи мав бути південь України, а центр в Одесі (потім змінено провідником Південного Краю М. на Дніпропетровськ).

Числово — перша група була найсильнішою, третя, південна — найслабшою. При першій, північній групі йшла також окрема група людей, завданням яких було підготовити організацію державного центру в столиці та проголосити відновлення української державности. При середній групі були теж провідні націоналісти, які мали захопити радіовисильню у Львові, створити Тимчасове Державне Правління та проклямувати відновлення української державности. Ця група виконала своє завдання і створила відомий Акт 30-го червня 1941 р. Брав у ньому участь сл. п. Ярослав Старух, радіооголошувачем був сл. п. Юліян Савицький, який загинув у квітні 1945 р. в концтаборі Ебензее.

Підготовча праця для похідних груп у Кракові велася довгі місяці. Вона була поділена на різні відділи: організаційний, пропагандивний, виховний, військовий, служба безпеки і т. п. Відбувалися різні курси й вишколи. Люди, які мали замилування і хист до військового діла, ходили на військові вишколи, де викладачем був Роман Шухевич, (ген. Тарас Чупринка), пізніший Головний Командир УПА. На тих краківських військових курсах був також Микола Лемик-Сенишин та полк. Василь Коваль, нинішній Гол. Командир УПА і голова Проводу ОУН на рідних землях.

Докладно й широко підготовлювано пропагандивно-вишкільні матеріяли, інструкції, брошури, відозви, політичні карикатури, листівки тощо. Треба визнати, що в цьому ділі чимало помагали українські мистці, малярі, письменники — поети, друкарі й інші не зв'язані з Організацією люди.

„БІБУЛА"

Хто з тих, які побували в 1940-1941 роках у Кракові, не пам'ятає славетної вулиці Зеленої? Там містилася ціла українська „революція", там опісля приміщувався УЦК. Там теж, у відомій „трійці" (кімната число 3), працював пропагандивний відділ.

Після того, одначе, як група полк. Мельника опанувала будинок при Зеленій, пропагандивний відділ ОУН перейшов на іншу квартиру. Підготовка й опрацювання матеріялів переводилися на „чвірці" (дім, у якому деякий час мешкав сл. п. ген. Перебийніс-Грицай), а технічне виконання було при вул. Дітля.

„Хата" при вул. Дітля була дуже добре законспірована й вигідна. В подвір'ї знаходилася якась мала фабричка, тож достава паперу й інших писальних та друкарських засобів, навіть цілим возом, була буденною річчю і не притягала зайвої уваги. А такі достави були досить часті, бо „друкарня" на Дітля працювала повним ходом. Електричний цикльостиль, переплетня брошур, склад паперу й дві писальні машини — ось улаштування „друкарні" на Дітля. До того ж, постійно жили там чотири працівники, приходила машиністка й керівник цілого технічного відділу. Друзі, які працювали при технічному виконанні, були справжніми добровільними в'язнями. З конспіративних причин мусіли не виходити з помешкання, хіба в необхідних випадках і то, звичайно, увечорі або вночі.

Найголовнішою постаттю в мешканні при вул. Дітля був „Василь", головний механік при циклостилі. Дуже добрий працівник, совісний, просто закоханий у свою роботу, він нікого не допускав до своєї „машини", а мусів зробити все сам. І справді, з його цикльостилю виходили листки паперу, наче б задруковані у справжній друкарні. До речі, молоденька машиністка „Чорногора" нераз добре намозолилася, щоб дати чіткі й „до вподоби" Василеві цикльостилеві восківки.

Василь був також неоціненим у здобуванні паперу й писального приладдя. Все те важко було дістати в Кракові по причині воєнних часів, різних приділів і контингентів. Але Василь завжди зумів привезти таки великим возом-плятформою тону паперу, найкращі кальки, восківки й фарбу для циклостилю. Діставав він те все відносно легко, бо був знайомий з продавщицею одного складу, яка вважала Василя членом... польського підпілля.

В приміщенні при вул. Дітля друковано здебільшого всякі інструкції, вишкільні матеріяли й інші речі для членів ОУН.

А пропагандивний матеріял „на експорт", цебто призначений на рідні землі для бійців червоної армії й большевицької адміністрації, який роз'яснював нашу визвольну боротьбу й освідомлював їх політично, друкувався таки в справжній друкарні. Чимало в тому допоміг знавець друкарської штуки, знаний директор К., який не вагався наражуватись на небезпеку, оточений як німцями, так і „своїми" приятелями. Працюючи в друкарні, в якій друкувалися „Краківські Вісті", директор К. друкував потайки ніччю на спеціяльному тонкому папері потрібні матеріяли, відозви, листівки, карикатури.

Для оформлення листівок і карикатур був зорганізований цілий штаб наших мистців-малярів, членів і не членів ОУН. Деякі з них були на постійному етаті Організації і посвячували ввесь свій час на потрібну працю. Багато дуже цінних карикатур дав славний мистець Еко, але нераз треба було набігатися за ним по цілому місті, шукаючи його по всіх кав'ярнях.

Кожний мистець — це вільний птах і не можна його зв'язати ніякими організаційними рямками.

У червні 1941 р. обидві краківські друкарні, які мали українські черенки й українських працівників, працювали також для Організації так, що пропагандивний відділ був завалений матеріялами. Їх переношено в прикордонні місцевості, а звідсіля мандрували вони в наплечниках геройських членів далі, на українські землі.

Може дехто й читав у ті дні й пізніше у Львові й інших містах України, брошурку „Постанови XIV З'їзду ВКП(б)", в якій під таким конспіративним заголовком був вияснювальний зміст української визвольної боротьби, роля ОУН, значення своєї власної держави. Знаю, що у Львові багато червоних бійців, навіть високих старшин, дістали такі брошурки й зачитувалися ними, пізнаючи правду.

Не було випадку, щоб довожена до кордону „бібула" потрапила в чужі руки, чи була розкрита німцями. Певні себе, вони й не звертали більшої уваги на постійний рух членів Організації з Кракова до кордону. Зате поляки пронюхали, що наближаються великі події, надходить війна; бачили, що українці приготовляються. Тому в червні появилися коло Сукенніц на ринку продавці, які півголосом захвалювали потрібний українським революціонерам товар: „Плєцакі для українцуф, плєцакі, плєцакі..." (цебто, наплечники для українців).

І „плєцакі" мали попит аж до 22-го червня.

Та вертаймося до похідних груп. Плян для них був опрацьований в подробицях. Кожна група мала навіть окремі розпізнавчі знаки*), а кожний член групи мав точно визначене місце свого призначення, до якого мусів добитися, незалежно від умов, що могли зустріти групу під час її маршу на визначений терен. Кожний член мав точно окреслений організаційний пост та функцію, в якій мав працювати після закінчення походу на визначеному місці.

---

*) Південна Група — чорну стрічку, Середня — синю, Північна — червону.

ДО ДНІПРОПЕТРОВСЬКА

Підготовча робота велася дуже ґрунтовно і нераз доводилось змінювати вже опрацьовані, готові пляни, коли з'являлася поважна причина. Пам'ятаю, таких змін було декілька.

Дуже жваву участь у підготовці брав полк. Василь Коваль.

Обережно, малами групами або поодинці перекидалося людей на вихідний терен похідних груп: Надбужанщини та Надсянщини. Перед німцями замасковувалося рух націоналістів та концентрацію їх на місцях у різний спосіб. Неясна позиція німців щодо української справи насторожувала всіх. Перешкоди, які ставили німці в переході націоналістичних груп на території, зайняті большевиками, обминано різно. Все групи мусіли хитрощами перекрадатися через німецьку лінію.

Потойбіч Буга чи Сяну було ще гірше, бо потрапити в руки прикордонній большевицькій сторожі означало смерть. Та хлопці дуже часто обдурювали хитрощами, деколи неймовірними, одних і других „визволителів".

Пригадую, як кілька друзів, що мали завдання перейти кордон коло Перемишля, прогаяли деякий час, бо не можна було обминути большевицької застави. А було це ще перед німецько-совєтською війною. Врешті хлопці зловили якусь конячинку, що паслася над Сяном, прив'язали їй до хребта опудало з мішка, набитого соломою, запалену ліхтарку, поклали під попругу терня та нагнали через ріку. Конячина з болю рванула просто в „рай!" Такої стрілянини й сполоху, які знялися на большевицькій стороні, не чули від війни.

Хлопці спокійно перебрили ріку й зникли в темряві ночі.

Я був у Південній похідній групі, тому покинув Краків і виїхав до Сяніка. Допомагаючи зразу перекидати частинами Південну групу через річку Сян, мав змогу спостерігати докладно й довший час відношення німців до нас. Сам я переходив з останньою частиною. Перехід відбувся вночі під охоро-

ною хмар, які деколи закрили на небі ясний місяць. Зі мною переправлялися через Сян старенький інж. М. К., його дружина і дві доньки.

Німецьких вояків, які охороняли цей відтинок ріки, зв'язали розмовою і горілкою окремо призначені до того люди. Перекинені продовж тижня поодинокі частини південної групи рушили швидким маршем на схід, через Самбір, Стрий, Рогатин, Золочів, Тернопіль до Проскурова і далі на схід.

Переправи Північної і Середньої груп не відбулися з великими перешкодами. Я звертатиму більше уваги на південну похідну групу, бо разом з нею я відбув марш з-під Сяніка до Дніпра. Марш відбувався підводами та роверами (велосипедами). Підводи й велосипеди були завчасу приготовані, бо інакше не можна б було побороти великих просторів. Вирушивши при кінці червня з-під Сяніка, я був 2-го вересня у Дніпропетровську.

Похід груп не міг відбуватися безперервно, бо відступ большевицьких військ проходив ступнево. Прибувши до Дніпропетровська, ми потрапили на сам фронт. По той бік Дніпра ще трималися большевики і ми день і ніч були під обстрілом большевицьких гармат.

Найбільші труднощі в поході мала Середня група, що її провадив Микола Лемик-Сенишин. Зразу він перейшов був до Львова, де затримався довший час, а щойно коло 11-12 липня вирушив далі підводами й одним автом.

Під Самбором я покинув Північну групу і поїхав підводою до Львова полагодити деякі організаційні та особисті справи, а потім з Осипом М. мотоциклем зі Львова через Золочів до Тернополя, а звідтіля до Проскурова. В Проскурові я вже не застав південної групи, яка раніше поїхала в напрямі на Вінницю. Тут, у Проскурові, в довгих розмовах з Лемиком, я намовляв його спрямувати середню групу не на Кременчук-Харків, а на Дніпропетровськ-Харків. Лемик відмовився.

У цьому місті я бачив Лемика останній раз. Середня група довший час не могла перекинутися на лівий берег Дніпра, бо большевики завзято на ньому трималися. У зв'язку з переслідуваннями й арештами, Лемика забрало Ґестапо і завезло до Львова, але йому знову вдалося виїхати на схід до розбитої німцями своєї групи. Майже зовсім розбита Середня похідна група не добилася до свого місця призначення. Її провідник М. Лемик згинув від куль Ґестапо в місяці жовтні 1941 р. в місті Миргороді.

На лівий берег Дніпра найскоріше дісталася Південна група, вже в перших днях вересня 1941 р. Ця група кілька разів висилала своїх зв'язкових до інших двох груп та пропонувала піти на південь і перейти Дніпро в околицях Дніпродзержинська і Дніпропетровська. Та без успіху.

До Південної групи я прилучився в селі Медвеже-Ушко коло Вінниці. Група навмисне не зупинялася в більших містах чи містечках, а весь час маршувала подалі від них, оминаючи великі німецькі скупчення.

У селі Медвеже-Ушко опрацьовано плян дальшого походу, перегруповано Південну групу на менші частини і видано нові інструкції. В тому селі прибув до нас у гості Роман Шухевич (ген. Т. Чупринка) і Юрко Калина, які стояли недалеко від нас зі своїм відділом.

„МИ ЙДЕМ ВПЕРЕД, НАД НАМИ ВІТЕР ВІЄ І РІДНІ НАМ ВКЛОНЯЮТЬСЯ ЖИТА"...

По закінченні праці над перегрупуванням Півд. Групи, видавши останні інструкції та помолившися спільно (в Похід. Групі відбувалися завжди молитви ранком і вечером спільно) — Група рушила у дальшу дорогу.

Ми їхали підводами та роверами (велосипедами). Майже в кожному зустрічному селі влаштовано спільні збори громадян, на яких промовляли найкращі промовці. Звичайно говорилося про українську державність, про окупантів та нашу мету. З-поміж дівчат, учасниць Групи, найбільше захоплювали слухачів своїми палкими словами сл. п. Ганка Максимець та Уляна Дида. Часто ставили нам питання щодо нашого відношення до німців. Нашу думку ми висловлювали зовсім одверто: ми хочемо самостійної української держави і ми є проти всякого окупанта, звідки б він не приходив. Наші зустрічі з братами східніх земель, спільні балачки про питання шкільництва, соціяльного ладу, державного устрою, релігії та інші — все це наближувало нас до себе та витворювало дружню атмосферу.

Широкі степи манили нас. Ми з цікавістю придивлялися до кожного клаптика землі, де ми переїжджали. Прекрасна погода, тепло, соняшні простори і лани хлібів зачаровували нас та п'янили. З особливим зацікавленням ми оглядали козацькі могили.

Наш шлях з-під Вінниці йшов через Козинці, Лозоватку, Липовець до Дашева. В Дашеві ми зупинилися під славною козацькою могилою, де спочивали козацькі кости запорожців, що звели кривавий бій з поляками. Жінка, яка йшла з дитиною до села Сороки, розказала нам, що могила ця — це та сама, про яку співається в козацькій пісні про Кривоноса. Вона теж оповіла нам про те, що цю могилу частково розкопали

большевики, а землю з неї висипали на греблю, яку ставили через річку і через оспівані в пісні козацькій болота. І справді — ми побачили напіврозриту козацьку могилу, а недалеко од неї болота, річку на недокінчену греблю. На самій могилі були порозкидані німецькі артилерійські стрільна, повно різного сміття, паперу, банок з консерв, солома. Вилізши на височезну могилу, ми оглядали прекрасні степи та цілу околицю. Нам тільки було жаль, що святі кості козаків вже стільки сторіч топтали чужинецькі чоботи. Ми співали козацьких пісень та мріяли про краще майбутнє про ті соняшні дні, що колись прийдуть на нашу землю та про море голів, що прийдуть на цю козацьку могилу поклонитися кісткам предків — у свобідній державі.

З-під Дашеви одна із підгруп Південної Похідної Групи, призначення якої було місто Одеса, подалася на південь в напрямі на Гайсин, Балту і Одесу. Провідником цієї підгрупи був З. Литвинко. Високий, гарний з обличчя, погідної вдачі і постійно з піснею на устах. Він любив ходити в широчезному солом'яному брилі та з батогом. Построївши свою підводу на лад чумацького воза, він, сам, поганяючи свої коні, нагадував нам колишніх чумаків. Прощання групи Литвинка відбулося на військовий лад. М. Р-ка фільмував ввесь час цю прощальну сцену. Всі учасники прощалися сердечно і бажали собі всього найкращого.

Потім ми рушили на Христинівку, Маньківку, Тальне до Ново-Миргороду, тобто перейшли південну Київську область до Кіровоградської області, в якій мав залишитися Маріян Мартин зі своєю підгрупою.

М. Мартин, родженець міста Львова і старий член націоналістичної організації. Чорнявий, жартівливий та відважний. Він був типовим „львов'яком". В його мові, коли він сердився, часто було чути польські слова Всі його любили і ніхто не сердився на нього, бо це все сприймалося, як щиру мову друга.

Тому, що в Кіровограді німецьке військо і Ґестапо вже було добре закватирувалося, підгрупа М. Мартина розсіялася по цілій Області, а до самого міста Кіровограду пішли тільки вибрані люди, завданням яких було якнайшвидше там влаштуватися та слідкувати за роботою німців і давати про те все знати штабові Мартина, який примістився поза містом.

Згідно з інструкціями, виданими для всіх підгруп Провідником Південного Краю, всі учасники Групи збирали протоколярні зізнання очевидців про звірства большевиків, про їх-

ню політику, про розстріляних і вивезених на Сибір чи в інші околиці Азії; далі про звірства німців, їхню грабункову політику, про примусові вивози до Німеччини, про нищення бібліотек, шкіл, культурних і матеріяльних здобутків, про розстріли та „доми розпусти". Всі ці матеріяли були переховувані потім в центральнім архіві провідника Південного Краю. На жаль, тільки частина збереглася з того. Решта, як мені відомо, далі лежить закопана в землі, де її положено, щоб потім, при кращих умовах перевезти на захід. Але умови склались такі, що цього архіву не вдалося перевезти. Якщо він не знищився, а був захований добре, то може колись можна буде його дістати з теперішнього сховку. Про його місце перебування знає тепер тільки одна людина. М. Мартин, який його закопував в одній із областей південної України — нині не живе.

Маріян Мартин, провідник Кіровоградської області, не тільки був старим членом націоналістичної організації, що вела завзяту боротьбу з польською окупантською владою, — він був теж одним з найбільш активних націоналістів та громадських діячів у Львові. Довгий час він провадив визвольно-революційну роботу в Кіровоградській області. Потім став старшиною Української Повстанської Армії і загинув в боротьбі, зі зброєю в руках, від куль нового окупанта.

НАД ДНІПРОМ

Коло Кіровограду відлучилася підгрупа, яка мала осісти в Кривому Розі. Її провідник М-ко попрямував на південний схід. Інша підгрупа, завданням якої було дістатися у Миколаївську область, теж відійшла, одержавши останні інструкції, на південь. Разом з нею пішла окрема група людей, що їх місцем діяльности мав бути Крим. Решта людей Південної Похідної Групи, при якій були члени проводу т. зв. Південного Краю (якому підлягали області: Одеська із т. зв. Молдавською Автономною Республікою, Кіровоградська, Миколаївська, Дніпропетровська, західня частина Запорізької та Крим), подались до міста Дніпропетровська.

Покидаючи Ново-Миргород, ми поїхали через Леликівку до Аджамки та Нової-Праги. Звідси ми попрямували в напрямі Любомирівки. Нам доводилось переїжджати через славні Жовті Води та славетні болота, в яких гетьман Хмельницький потопив стільки польського війська. Бажаючи переїхати підводами через ріку, ми зазнали малої пригоди, яка приневолила нас затриматися біля річки майже пів дня. У нас був кінь, якого ми чомусь прозвали „Вашінґтон". І цей наш „Вашінґтон" перший мав перебрести з підводою болотисту річку. Та зрадлива тванюка наробила нам пакости. „Вашінґтон" як тільки вступив з берега у воду — зразу ж шубовснув в трясовиння по самі вуха. Бачучи це, ми мусіли розпрягти коня та витягати бідного „Вашінґтона", що ніяк не міг власними силами вилізти з глинястого болота, мотузками. Довго ми возтузилися з конем, бо він ніяк не хотів слухати нас, стогнав і бив ногами на всі боки.

Впоравшися з „Вашінґтоном", ми ще досить довго таборували над річкою та любувалися шириною степів, синіючими в долині могилами та синім-синім небом, з якого сонце лило на наші голови золоту жару, золоте проміння. Через степ поставлені були залізо-бетонові стовпи, на яких висіла дротяна мережа, що несла ген далеко електричний струм з Дніпрель-

стану. Оглядаючи околиці, ми чомусь уявляли собі, що саме тут мусів проходити гетьман Хмельницький зі своїми переможними полками і що саме тут відбувалися криваві змагання Хмельницького з польськими драгунами...

І знову ми рушили вперед. Ми бажали якнайскоріше добитися до Дніпра, до Дніпропетровська. Був кінець місяця серпня. Осмалені сонцем, бадьорі, повні віри й охоти до праці, ми їхали в напрямку Дніпра. Ми потрапили безпосередньо в прифронтову полосу. Тому треба було уживати всіх засобів обережности та хитрости, щоб не викликати підозріння у німецького війська та Ґестапо. Згідно з нашими інформаціями, Ґестапівців у цій полосі майже не було. Тому теж ми свобідніше йшли і вели свою роботу. Звичайно, на запити німців, хто ми і що тут робимо, ми казали їм, що ми або поворотці з Галичини, яких большевики вивезли на схід, або що ми з „відділу пропаганди" при німецькому війську. На виправдання цього останнього вияснення, на жадання, ми показували „довідки", роблені таки нами, на яких були фальшиві печатки. При штабі Південної Похідної Групи були свої фахівці, печаткарі, які робили німецькі печатки. Одним з найкращих наших печаткарів був „Петро", молодий симпатичний друг Н. Роблені нами фальшиві довідки, виказки тощо ставали нам завжди у пригоді і зберегли нас нераз від арешту.

Нарешті ми наблизилися до Дніпропетровська. Здалека чути було гарматні стріли, цокотіння скорострілів, глухі розриви бомб. Вночі над Дніпропетровськом височіла заграва, а ракети та вогонь вибухаючих бомб і артилерійських срілен творили барвисту, різнокольорову грізну картину. Большевики ще були по той бік Дніпра. Західня частина Дніпропетровська була вже в руках німців.

Ми розтаборились на передмісті. Наша „передня стежа" вибрала хати над глибокою балкою, в яких крартирували італійські частини. Ми зумисне розмістилися між італійцями, щоб не напитати собі біди і зразу ж не попасти в конфлікт з німцями. З розмов із італійськими вояками та старшинами ми довідалися, що німці трактують їх погано, що вони слабо харчовані та використовувані німцями на кожному кроці. Таку ситуацію ми старалися використати для нашої групи та повели обережну пропаганду в користь української справи і проти їх союзників, намагаючись з'ясувати італійцям справжні наміри Гітлера. Зв'язки, які тоді нам удалося зробити зі старшинами італійцями, ми пізніше використали ще краще. Деякі з них пішли з нами на дуже тісну співпрацю проти німців...

В ДНІПРОПЕТРОВСЬКУ

На передмістях міста ми довго не затримувалися: малими групами поїхали до міста, на заздалегідь приготовані квартири. Ніхто нас не зупиняв, ані не питався за чим і куди ми їдемо. В місті було багато німецьких вояків, які ходили по вулицях та площах і грабували що тільки можна було взяти. Місто було знищене бомбардуванням. Наша головна квартира приміщувалась недалеко Дніпра та проспекту ім. Карла Маркса. На жаль, назву вулиці я забув. Там, у цій квартирі, примістився штаб т. зв. Південного Краю. Це була невеличка кам'яниця. На великому подвір'ї ми залишили свої підводи, коні та вантаж. Ніччю це наше добро пильнувала озброєна револьверами сторожа. На возах приміщені були машини до писання, зброя, харчеві запаси, папір, пропагандивна література, яку ми везли ще з Сянока, різні особисті речі учасників Похідної Групи і т. п.

Щоб сяк-так забезпечити себе від стрілен і бомб, ми вибрали кімнату на самому низу. Кімнати були „безпанські", нічиї. Таких кімнат у місті можна було мати багато. Частина населення або втікла від німців, або була забрана большевиками (головно партійці і „непевний" елемент). Тут ми прожили декілька днів. У цій квартирі відбулася святкова нарада штабу Південної Похідної Групи з нагоди закінчення походу Групи.

Це був перший етап праці Похідної Групи. Ця нарада відбулася 3. вересня 1941 року. Тоді то офіційно перебрав провід над Південним Краєм провідник цього краю, який ввесь час їхав з групою як звичайний учасник Групи, Святослав Вовк (псевдонім).

Розмістивши усіх людей, які знайшлися в самому місті, по різних квартирах, штаб Півд. Краю почав розробляти пляни праці на другий етап своєї діяльности. В першу чергу, ми відшукали „знайомих", адреси яких ми дістали в Кракові, Сяноці

та у Львові. Це були люди, які ввесь час були під пануванням большевиків, і які були вороже наставлені до большевицького режиму та були націоналістами. Ми мали до них або поручаючі листи, або „клички". Це були люди, які вже за першої окупації Галичини активно співпрацювали з націоналістичною підпільною організацією. Одним із таких знайомих був покійний проф. А. Г. Рябишенко, назначений недовго до своєї смерти міністром внутрішніх справ при Українській Національній Раді в Німеччині.

Нинішня ситуація не дозволяє докладніше вияснювати ці справи. Нині не можна подавати ні прізвищ, ні навіть деяких вулиць, при яких жили наші „знайомі", тобто люди, з якими ми особисто познайомилися щойно по прибутті до міста.

Цікавими були ці наші розшуки „знайомих". Коли ми ходили по вулиці Краснофлотській і зайшли до якоїсь робітничої родини, щоб довідатися, де знаходиться потрібна нам вулиця, то перше питання до нас було: „А хто ви, а кого шукаєте? Ви певно будете поляки!?" — Безконечна кількість питань. Прямої відповіді ми ніколи не могли дістати. Коли ми казали, що ми такі ж українці, як вони, то на їх устах пробігала усмішка, або вони хитали з недовір'ям головою. „Як це? ваша ж мова похожа на польську". Нам було прикро і смішно слухати їхньої мови, їхніх запитів та дивитися на їхнє здивування. Ми пояснювали їм і, звичайно, розходились, жартуючи та сміючись з такої чудацької ситуації, яку зробили віки та большевицький режим. Брати! Брати, але скільки часу треба, щоб ми думали спільними думками і відчували однаково, щоб наші серця билися тим самим ритмом!? Ми були свідомі того, що у їхніх мізках родились подібні думки, що вони старалися вияснити собі різниці, що нас ділили умовами серед яких ми й вони жили.

Бродячи по невідомих нам вулицях міста, ми пізнавали нове для нас життя та різних людей, з якими ми старалися нав'язувати розмови і довідатися про життя за панування большевиків та про теперішній „лад", який запроваджували нові „визволителі". Ми бачили німецьких вояків, які прикладом кріса розбивали шиби магазинів, склепів, крамниць, викидали на вулицю крам, палили книжки, викинені з книгарень на вулицю, словом, поводилися „культурно" і „по-европейськи". Нераз довелося бачити, як пузатий чи тичкоподібний німець бив когось, часто дітей та жінок, або немилосерно копав важким чоботом. Для нас це не була новина, ми це все вже бачили,

ми вже мали нагоду пізнати „культуру" фашистів, але для наших братів зі сходу — це було щось нове, чого вони напевно не сподівалися бачити.

Досі передо мною картина німецького варварства, яку бачив я в Дніпропетровську. При проспекті ім. Карла Маркса був магазин із радіоапаратами та фізикальним приладдям. Я стояв з моїм другом Р. недалеко від нього. Несподівано нашу увагу звернув шалений брязкіт та крики. Ми побачили, як кілька німецьких вояків товкли шиби прикладами, а потім повлазивши в середину крамниці, почали ламати крісами все, що тільки було за виставовими вікнами — радіоапарати та всяке приладдя. Прохожі мешканці міста дивилися на цю сцену із жахом і з обуренням в очах. Німці галасували та тішилися із свого „помислу" й „забави". І таких „геройств" ми бачили чимало.

Ми ходили оглянути університет, гірничий інститут, універмаг, головну станцію, мости на Дніпрі, важливіші вулиці та пам'ятники. При тому ми заглядали і до мешкань, в яких жили робітники та інтеліґенція. Ми бажали якнайґрунтовніше пізнати місто і його життя. Це потрібно було для нашої праці. З окремим зацікавленням ми оглядали велику тюрму, модерний будинок, в якому ще так недавно були господарями енкаведисти... і де ми, кілька тижнів пізніше були ув'язнені німцями...

РОЗГОРНЕННЯ ПРАЦІ

Підчас найближчого засідання проводу Півд. Групи довелося вирішувати багато різних питань. Ми мали за собою зреалізовану першу частину нашого завдання. Тепер треба було робити підсумки з нашого походу, наших спостережень та досвіду, який ми здобули, пізнаючи нові терени, нові умови життя та нових людей, вихованих у большевицьких умовах. Однією з головніших проблем для нас було якнайшвидше вислати наших зв'язкових до пігруп та принести від них повідомлення про їхній похід і працю на теренах їхнього перебування. Цю справу ми полагодили швидко. При Проводі Групи була зорганізована спеціяльна група велосипедистів, які займалися зв'язком. Ці зв'язкові дістали інструкції та поїхали до підгруп з наказом якнайшвидше прибути назад, до Дніпропетровська, з потрібними для проводу Півд. Краю повідомленнями та звітами. Окремий звіт виготовлено для Головного Проводу Організації Українських Націоналістів. Окремі зв'язкові поїхали на північ до Північної і Середньої Похідних Груп, які ще в той час, тобто на початку вересня 1941 року, стояли далеко перед Дніпром. Ми теж вислали їм пропозицію перекидати людей через Дніпропетровськ та околиці цього міста на той бік Дніпра, бо большевики вже були подалися дальше на схід. Хоч при перекидуванні людей нашої групи на той бік Дніпра було нелегко, німці не дозволяли переходити Дніпро на лівий беріг ріки, то ми все таки зуміли, завдяки жертвенній допомозі місцевих людей, примістити людей на лівому березі Дніпра та наладнати свої перехідні пункти. Все це робилося при повній конспірації і проти всіх розпоряджень німецької окупаційної влади в Дніпропетровську, що в той час був ще прифронтовою полосою і в ній обов'язували суворі накази німців. Та ми не дивилися на накази ані загрозу розстрілу за порушення розпоряджень німецького воєнного командування. Ми дістали на-

кази від Головного Проводу ОУН і їх треба було виконати за всяку ціну. Що це нераз вимагало багато праці, що ми мали через це навіть втрати в людях, — це все нас не зупиняло.

Аби краще згубитися в місті, ми підшукали для нашої групи кілька квартир на різних вулицях. При тому, нам дуже допомагали самі дніпропетровщани, наші знайомі та деякі студенти, мешканці Дніпропетровська, які захопилися ідеєю націоналізму і спільно стали з нами працювати. При проспекті Карла Маркса ми мали свою харчівню. Харчі доводилося добувати різними способами. Цими справами займалися люди, окремо до цього діла призначені. Однією з кращих і найактивніших наших співпрацівничок в Дніпропетровську з-поміж дніпропетровщан була чорнявка Катря, яку ми кликали „інженер Катря". Для організування, зглядно допомоги організування з місцевих людей міської та обласної управ, було призначено В. Регея. Він зайнявся організацією міської управи, Університету, Технічного і Гірничого Інститутів, та народніх і середніх (десятиліток) шкіл. До організації поліції був призначений Х-к та інші. Всі ці справи були зв'язані з великими труднощами. І німці перешкоджали, і дуже жваву роботу розгорнули большевицькі агенти, які залишилися в Дніпропетровську. Ці останні, в першу чергу, звернули увагу на нас, націоналістів. Тому трудне і небезпечне завдання мала наша Служба Безпеки. Вона теж мала добрі успіхи. Їй вдавалося розкрити большевицьких агентів за дуже короткий час...

П'ятого вересня в моїй квартирі при вул. Шевченка відбулася нарада Проводу Півд. Краю. Всі звідомлення, які ми мали від наших людей, а зокрема від Служби Безпеки, вказували на те, що треба було сподіватися арештів наших людей, до чого приготовлялося Ґестапо. Тому були видані спеціяльні інструкції та вказівки нашим людям в Дніпропетровську і вислані до Проводів усіх Підгруп. Наступного дня виїхав з Дніпропетровська М. Р-а на інспекцію, на контролю Підгруп. М. Р. займав тоді пост заступника Провідника П. Краю. Не подаю його прізвища, а тільки ініціяли одного з його псевдонімів, бо, як мені відомо, він ще досі перебуває на східніх землях України. Серед людей з нашої Служби Безпеки найбільшу роботу зробив для нас Микола М., нині він вже не живе...

В. Регей, на окремому святковому зібранні міської Управи та визначніших людей Дніпропетровська, подав до відому про відновлення української державности у Львові, яке відбулося 30. 6. 1941 року. Ця подія викликала у всіх присутніх великий

ентузіязм. Частина учасників цих святкових зборів була поінформована про те, що це відбувається проти волі німців та що кожної хвилини треба сподіватися реакції з їхньої сторони. Ми намагалися кого тільки можна було освідомити про справжні наміри німців. Це нам легко приходилося, бо „лад", який запроваджували німці, де тільки приходили, був найкращим доказом, що ми не з ними, а що ми боремося проти них за українську державність.

Тимчасом наші люди намагалися наладнати якнайбільше зв'язків з місцевим населенням та знайти між ними людей, які станули б разом з нами до боротьби проти німців та стали б членами Організації націоналістів. Згідно з інструкціями, ця праця мусіла бути проводжена дуже обережно, щоб в наші лави не проникли большевицькі агенти...

ВОРОЖІ НАСТУПИ

З терену почали приходити перші відомості від наших людей. Вони були добрі. Ціла Південна Похідна Група, побто не повна тисяча людей, добилася до своїх місць призначення. В склад Південної Групи входили чоловіки і жінки, галичани і наддніпрянці. волиняки і закарпатці, буковинці та й такі, що народилися в чужих країнах і перший раз бачили українські землі. Між нами були теж люди, які до 1941 року жили в СССР і добре знали підсоветські умови життя та ментальність людей, вихованих в советській дійсності. Одним з цікавіших т. зв. східняків, що прийшов з нами з-за Сяну був Олекса Запорожець (прізвище придумане; сам він був із Запорізької області та лейтенантом червоної армії). Це була завзята і цікава своїми поглядами людина... Та, разом з добрими вістками, почали приходити і тривожні. Першу вістку ми дістали з наддністрянської полоси, з терену т. зв. Молдавської АСРР. Румуни, які там тоді перебували, заарештували кілька наших людей, на поліції (румунській) їх сильно побили і більше нічого про їхню долю не можна було довідатися. І до нині ніхто не знає, що з ними сталося, хоча ми намагалися довідатися про них всіма доступними для нас способами...

Теж невеселі відомості прийшли з Миколаєва та Криму. Та це вже були речі сумніші. Наших людей почали переслідувати не тільки німці, але таки свої, політичні противники, які допомагали в тому ділі німцям. На жаль! В Джанкой у Криму таку роботу робив сот. С..., в Миколаєві п. К..., інші в Херсоні... Такі ми дістали сумні вістки з найдальшого півдня... Та про те годі нині писати, може колись, хоч арешти в Миколаєві чи Херсоні наших людей, смерть від куль Ґестапо сл. п. Любака, Бардахівського та інших — в Джанкой. треба б колись висвітлити...

Тимчасом, в самому Дніпропетровську ми поглиблювали на-

шу працю, організували підпільні вишколи, друкували літературу, опрацьовували інструкції, тощо. За роботою скоро пробігав час. І не помітили, як два тижні минули в праці!

Вкінці, як ми й сподівалися, Ґестапо задумало „ліквідувати" нас. Про підготовку до цього ми мали відомості давніше. Та все ж таки, мимо нашої обережности, вдалося Ґестапові заарештувати частину наших людей. При тому, йому допомогли таки свої люди, дніпропетровщани, згідно з нашими відомостями — замасковані енкаведисти, що пішли на „співпрацю" з німцями. Перші арешти відбулися дня 16 вересня 1941 року ранком. Арештовано В. Регея, декілька чоловіків та дівчат. Разом коло 10 людей.

Арештованих Ґестапо взяло на допит. Зразу вони перебували в будинку Ґестапо, який був недалеко від в'язниці. Переслухував старшина СС, високий блондин, а перекладачем був при тому інший німець (або москаль), який говорив чистою московською мовою. Вони допитували кожного зокрема про те, як попав до Дніпропетровська і що тут робить. Згідно з інструкціями ув'язнені говорили, що вони або, поворотці на рідні землі, тобто Галичини і Волині, або що вони приїхали шукати своїх рідних, яких большевики вивезли в ці околиці. Тільки В. Регей сказав, що він діє з рамени ОУН. Так він мав сказати, щоб відвернути увагу Ґестапо від інших людей. Крім того, В. Регей ввесь час офіційно виступав, як член Організації і тому було недоцільно говорити інакше. По переслуханні заарештовані були ув'язнені до наступного дня, тобто до дня 17 вересня. Того ж дня Ґестапо (а безпосередньо переводив це обершарфюрер Шварц) заарештувало ще двох наших людей. По переслуханні усіх арештованих людей, В Регея сепаровано, а всім іншим видано письмово наказ, виїхати з Дніпропетровська назад до Галичини, зглядно до своїх місцевостей і там зголоситися до місцевого відділу Ґестапо. В. Регея, який заявив, що інших арештованих пізнав щойно в Дніпропетровську, вивезло Ґестапо до збірного пункту для арештованих в Кривому Розі. Деякий час В. Регей перебував у в'язниці в Кривому Розі, а потім, разом з іншими в'язнями, перевезено його до Галичини, до Дрогобича. Різними заходами, які пороблено, щоб його вирвати з рук Ґестапо, врешті вдалося це зробити.

Сімнадцятого вересня 1941 року почався новий період нашої роботи. Від тієї дати ми застосували зовсім нову тактику нашої праці, бо прийшов час, коли німці показали явно свої наміри щодо України та почалася одверта, на широку скалю, ве-

дена боротьба німців з нами. Правда, ми мусіли, зглядно частина наших покинути Дніпропетровськ, але ненадовго. На зміну потім прийшли інші...

Провід Півд. Групи вийшов з міста на поблизькі околиці. Наші зв'язкові до підгруп привезли повідомлення, що арешти Ґестапо перевело на цілому терені дії Півд. Групи. Для нас одно не було зрозуміле та дивне: чому Ґестапо тільки деяких людей саджає до в'язниці, а інших відсилає назад на захід до Галичини або Волині. Ми пояснювали собі це тим, що Ґестапо було переконане, що йому легко прийдеться зліквідувати нас звичайним налякуванням та „наказом" повороту до своїх місцевостей. Але не було часу застановлятися над мотивами поступовання Ґестапо. Провід Півд. Групи мусів застановитися над тим, як переорганізувати цілу Південну Групу, яку застосувати тактику і методу праці в новій ситуації та як організувати надалі боротьбу з новим окупантом.

В першу чергу Провід Півд. Групи мусів поперекидати людей, які не попали до тюрми, на інші місця Південного Краю.

НА УМАНЬ

В зв'язку з новими обставинами, викликаними арештами наших людей, ми видали інструкції, щоб наші люди, які не можуть через різні причини залишитися на своїх місцях, прибули на визначені Проводом терени, а по перегрупованні, — дістануть наказ піти на нові. Наші зв'язкові-велосипедисти справлялися дуже добре. Ми діставали відомості від підгруп точно і скоро. Тому теж ми змогли скоро протидіяти німецькій акції проти нас, націоналістів.

Арешти людей продовжувалися. Ґестапо замикало до в'язниць не тільки людей, які прибули із західніх областей України (Галичина, Волинь), але теж і місцевих. Ми мали докази (наша С. Безпеки, в якій були теж і „східняки" і „западняки", справлялася із завданнями прекрасно), що агенти большевицької НКВД робили для німців величезну прислугу. Вони клеймували щирих українських патріотів большевиками, енкаведистами, щоб в такий підступний спосіб німецькими руками розправлятися з українським націоналізмом та українськими патріотами. Німці ж через свою глупоту та й пляни про винищення української інтелігенції і свідомого елементу — не завдавали собі труду, щоб прослідити справи і — тисячі людей загинули від куль Ґестапо, або поїхали на каторжні роботи до Німеччини та німецьких концентраційних таборів. Методу масових розстрілів німці перейняли від большевиків. Призначені до смерти люди викопували самі для себе довжелезні рови, в яких потім спочили їхні змасакровані німецькими кулями тіла. Так було в Дніпропетровську, Кривому Розі, Кировограді, в Криму, Херсонщині, Миколаївщині, Нікополі та всіх інших містах України. Мені нераз доводилося бачити тих нещасних людей, які йшли на розстріл. Та нас було мало, маси не можна було врятувати. Це вдавалося нам робити лише в окремих випадках. Ми могли тільки давати населенню вказівки — як

оберігатись від арештів та як боротися з внутрішнім ворогом, агентами енкаведе; ми могли, — і це ми робили, — підготовляли людей до майбутньої акції, організованої, ширшої, до боротьби з большевизмом і німцями.

Упорядкувавши наші справи в Дніпропетровщині, Запоріжжі та Миколаївщині, певна група людей, в якій був теж М. Р-а і я, подалася на захід, через південну Кіровоградську область, в напрямку на Умань. Мета була така: треба було зв'язатися з нашими людьми, що перебували в Вінницькій області та Кам'янець-Подільській і через них передати далі до Галичини звідомлення з нашої праці, проєкти нашої діяльности в нових обставинах тощо; довідатися точніше про стан праці в Одеській області та т. зв. Автономній Молдавській Республіці; треба було відіслати до Галичини та на Волинь людей хворих, а з ними тих із східніх областей, які були призначені на окремий вишкіл та, щоб запізналися з методикою націоналістичної праці на західніх землях України.

Найдальшим пунктом нашого походу на захід, де ми довше зупинилися, було, містечко Бабанка, недалеко від Умані. Там теж ми зібрали всі потрібні нам відомості про працю наших людей з терену цілого П. Краю. Скінчивши нашу працю, опрацювавши знову нові інструкції для підгруп (а їх треба було часто міняти) та виславши їх на схід нашими зв'язковими-кур'єрами, виславши теж решту людей, що була з нами, до Кіровоградщини, Одещини, Криворіжчини та інших областей, і попрощавшись із тими, що відходили на західні землі, — ми були спокійні, що праця буде розгортатися, не зважаючи на всі труднощі, на німецькі розстріли та підступні дії енкаведистів. Пізніші події показали, що наші сподівання були вірними...

„КУЛЬТУРНІ" РУМУНИ

Закінчився місяць жовтень. Я і М. Р-ка залишилися самі. Тоді ми жили в близькому від Бабанки селі — Свинарка. В нашому розпорядженні була „бідка", на яку ми поклали наші речі, машинку до писання, книжки, пропагандивну літературу та харчі.

1-го листопада 1941 р., ранком, коли над селом ще царив сутінок, ми вирушили в дорогу. Падав сніжок і було досить холодно... Ми їхали і згадували дні перебування в Бабанці та Свинарці, наших знайомих, які розказували нам про голод з 1933 р., про підсовєтське життя, про те, як люди пухли від голоду в Бабанці, а тодішній комісар Чубар їздив по містечку автом і спокійно придивлявся на вмираючих голодовою смертю; про випадки людоїдства (одна жінка в Свинарці показувала нам хату і піч, на якій варилося людське м'ясо... Те саме оповідали нам люди, що належали до місцевої інтелігенції, нажаль прізвищ нині не можна подавати...), а потім говорили про нашу дальшу працю.

Ми поїхали на Тишківку, Липнянку і Глодоси — до Ново-Українки. Там ми зупинилися у нашого друга Кривого. В Ново-Українці були німці і румунські війська. Наші люди урухомили тамошнє життя. Багато місцевих громадян допомагали нам в культурно-освітній праці, наладнанні шкільництва, урухомленні друкарні та видаванні газети. Начальним редактором був І. Кирик, молода енергійна людина. Він мав ледве 7 кляс народньої школи. Багато читаючи на цікавлячися всім, він здобув досить велике знання. Та не в знанні була штука. Місцеві люди, ще не позбувшися страху від большевицького терору, нерадо або неохоче бралися щось робити, щось організовувати, протиставитися німецькому окупантові. Все це брали на свої плечі Кривий (його німці розстріляли в 1943 році) та Кирик. Тоді Кирик видавав тижневик. В Ново-Українці ми теж

надрукували, власне перевидали малу історію України І. Крип'якевича, вступ до якої, досить довгий, чи не вісім сторін друку, написав я сам, (в якому старався порушити соціяльні питання та значення цього питання для України і викривлення цієї проблеми большевиками). Ця мала книжечка розійшлася в дуже короткому часі і ми вже думали перевидавати її вдруге. В Ново-Українці я затримався довше, а М. Р-а поїхав до Кривого Рогу, де ми умовилися зустрінутися в місяці січні. В тому часі відвідав нас в Ново-Українці сл. п. Іван Климів — Евген Легенда. Він прибув до нас з Бесарабії, куди їздив з доручення Головного Проводу ОУН. З Бесарабії Легенда поїхав до Одеси, звідси до Миколаїва, потім до Ново-Українки. Він привіз зі собою інструкції Головного Проводу ОУН, літературу тощо. Кілька днів він був гостем у нас, потім поїхав на північ, в напрямку на Київ...

Перебування румунських частин в містечку викликало обурення населення. Румуни були брудні, грабували, насилували дівчат, поводилися брутально. Німці робили те саме, хоч німецький вояк був чистіший та мав більше харчів, а румуни ходили постійно голодні і більшість з них жебрала, хліба, супу, овочів чи сала у наших ново-українцан (не всі з них були здібні грабувати, бо це були головно сини румунського села). Жінка, в домі якої я часом перебував та харчувався, разом з д. Кривим і Кириком, розповідала нам, що румунський старшина (а ми нераз з ним говорили і знали його добре), який квартирував у неї, робив свою потребу вночі в той самий глечик, з якого потім пив. Переповідаю це так, як чув від знайомої жінки. Вона божилася, що це правда та навіть обіцяла нам уможливити побачити цю неймовірну історію... Тиждень жив я теж у селі Татарівка, що лежить на південь від Ново-Українки. Я бажав пізнати наше село і наших людей. Мене зацікавило те, що в цьому селі скупчилося багато інтелігенції. Мені здавалося, що це один з осередків большевицької підпільної роботи. Певні познаки змушували мене так думати. Можливо, що я помиляюся, можливе, що ці інтелігенти тому там заховалися, що це було подальше від німецьких військ, що вони сховалися від вивезення большевиками далі на схід. Всі вони говорили добре по-українськи, молоді та здорові... Я учителював там в десятирічці. Я дивувався тому фактові, що молоді учні так мало знають про Европу, що такі дивні погляди мають про життя у західньо-европейських країнах, що так мало знають про наше минуле, а як знають, то в марксистсько-большевицькому

насвітленні... Все це мені видавалося дивним, хоч я їх розумів: виховання, система...

Наближався кінець 1941 року і треба було далі їхати на схід. Була гостра зима і сильно мело снігом. На „бідці" нас їхало двоє. Ми подалися до Кривого Рогу через Рівне, і Бобринець. Сьомого січня я приїхав до міста. Ми пішли на квартири наших людей, адреси яких мали. І тоді ми довідалися, що саме цього дня, тобто 7 січня, заарештовано М. Р., Ганку Максимець, інж. Сергія Шерстюка, мешканця Кривого Рогу, та інших. Інші не потрапили в руки Ґестапо. Арешти переведано несподівано. Д. Матвій, п-а Нуся, М-ко та ряд інших друзів були приневолені змінити квартири. Це вже вдруге Ґестапо заарештовувало наших людей в Кривому Розі (перший раз в місяці вересні 1941 р.). Згідно з інформаціями нашої С. Безпеки та всіх інших людей, виходило, що допомогли при арештах замасковані енкаведисти, які теж були в місцевій „українській" міліції. Одну з головніших роль провокатора-енкаведиста відогравав б. працівник криворізької большевицької міліції, Пастернак. Над заарештованими нашими людьми, що прийшли зі заходу, та над місцевими, Пастернак знущався, побивав до крови. Та сама історія була теж з поетом Пронченком, (його збірку поезій видано в Кривому Розі старанням ОУН), якого немилосерно побив Пастернак та інші. Ганка Максимець та інж. Сергій Шерстюк згинули від куль Ґестапо. Така ж доля стрінула і поета Пронченка — бувшого советського в'язня. Інших, між ними й М. Р., Ґестапо перевезло до Дніпропетровська для дальшого слідства. Там вони сиділи довгий час. Потім наші люди зорганізували для них втечу і так врятували їх від розстрілу. Д. Р., подруга Н. та інші ще й досі перебувають на східніх землях, над Дніпром... А Пастернака стрінула заслужена кара — він згинув від куль наших людей...

ВОНИ ЩЕ СЬОГОДНІ ТАМ

Ситуація в Кривому Розі була дуже тяжка. Ґестапо шукало наших людей, але, завдяки жертвенній допомозі самих криворіжчан, ми не потрапили в руки німців. Ми жили нелегально. Українці, мешканці Кривого Рогу, були свідомі того, що їх могло стрінути за переховування нас у своїх домах. Але ненависть до нового окупанта була така велика, що давала їм силу разом з нами дивитися відважно в очі небезпеки та загрозі смерти. Досі не можу забути щирих і сердечних розмов з бабусею, яка переховувала мене цілий місяць. Її чоловіка та одного сина взяли на Сибір і вони там загинули, а другий син згинув при переході Дніпра в бою з німцями. Я бачив нераз, як вона плакала і молилася, а коли їй говорилося, що на випадок мого арешту — їй загрожує розстріл, — вона казала з доброю людяною усмішкою: „Сину, що буде тобі, то й мені, я не боюся!" Інша жінка, „Марія", була інтелігентною людиною, з високою освітою. Її батьки були свідомими українцями і тому було надзвичайно мило проводити час, переховуючись у їхньому домі. На зустрічі з нашими людьми можна було виходити тільки вечорами і тільки тоді, коли нікого не було близько, біля їхнього дому. Навіть найближчі сусіди не знали, що в їхньому домі перебуває український націоналіст, самостійник, як нас називали популярно; навіть найближчі знайомі, до яких вони могли мати довір'я, що не зрадять. І таких відданих нашій ідеї українців в Кривому Розі було багато. І не тільки в Кривому Розі. Так було в усіх містах та по селах, де були наші люди.

Відомості, що приходили від підгруп, були добрі. Люди зуміли приміститися на місцях та, не зважаючи на переслідування з боку німців, успішно виконували доручені їм завдання — організацію українського підпілля для боротьби з німцями та большевизмом. В Криму наші люди добилися до Керчі й зумі-

ли теж перекинутися і на другий берег керченської протоки, на Кубанщину. Зі Запоріжської і Дніпропетровської областей пішли люди в Донбащину і добились аж до Ростова, інші ж пішли на північний схід, до Кобиляків, в Полтавщину і Харківщину. Всюди треба було посилати людей, бо Похідна Середня Група, яку провадив Микола Сенишин — Лемик, була розбита німцями, а Північна застрягла коло Києва та в Київщині. При тому треба підкреслити, що до організації націоналістичного підпілля були зорганізовані не тільки „западняки", але й „східняки", тобто місцевий український елемент. Багато із місцевих людей переносились з областей, в яких давніше жили, в інші. Один із найбільш активних місцевих людей, що ввесь час перебував в Дніпропетровську, інтелігентна людина, був перекинений в Херсонщину, друг Х... При організації націоналістичного підпілля він зробив дуже багато. Нажаль, нині можна говорити про того свідомого українця і гарячого націоналіста, не подаючи прізвища. Нажаль!.... Дуже цікава була праця серед нашого робітництва на Донбащині. Та в коротких спогадах не можна вичерпати і обговорити, хоч би й коротко, безліч питань і цікавих історій з нашої тодішньої праці на східніх областях України...

В місяці лютому прийшла допомога для нас із Галичини, приїхали свіжі люди. Між іншими тоді приїхав сл. п. Тарас Онишкевич (згинув пізніше в бою, як старшина УПА), С-ів (молодший) та інші, які внесли балато нової енергії і ініціятиви в нашу працю та зміцнили лави нашої Організації. А нам треба було підкріплення, зокрема для праці серед українського робітництва в Донецькому і Криворізькому басейнах.

Наша праця йшла в напрямку зорганізовання свідомих людей в лавах Організації, підготовки до створення військової сили та боротьби з большевицькою небезпекою. Зокрема ми задумувалися над можливим поворотом большевиків на опановані тоді німцями наші землі. А з такою дійсністю ми числилися і її передбачали. Тому теж вже в місяці лютому 1942 року Провід Південного Краю виготовив окремі інструкції для цілого терену, в яких подав вказівки, як треба вести націоналістичну підпільну працю на випадок поновного захоплення большевиками наших земель. Я гадаю, що ці інструкції ще нині переховуються в наших архівах на еміґрації, бо копію вислано було теж і до Центрального Проводу Організації. Усно наші зв'язкові мали подати до відому підгрупам окремі інструкції, які, з різних причин і згідно з нашою практикою, ми не подавали на

письмі. Це були інструкції головно для людей нашої С. Безпеки та військовиків і людей, що мали окремі доручення та спеціяльні місії для виконання. Інструкції, видані в місяці лютому, дійшли до всіх проводів усіх підгруп. Згідно з ними наші люди поступали, коли хвиля большевицької навали знову покотилася через наші землі на захід. Мені відомо, що багато з тих людей, які дістали спеціяльні доручення, ще сьогодні перебувають на східніх областях України... З походження ці люди не тільки із західньо-українських земель, але теж і з східніх областей.

Праця нашої організаці, ОУН, в південних областях України та на Кубані — велася серед різних труднощів і перешкод, але вона дала дуже добрі висліди. Але це вже інший період нашої, націоналістичної, самостійницької роботи. І про неї треба б писати окремо та широко...

. . . . . .

А потім? А потім большевики посунулися на захід... Та ні большевицька навала, ні терор НКВД не знищили націоналістичної організації. Вони її тільки надщербили, знищили чимало людей, але на їх місце прийшли нові. УГВР, УПА, ОУН діють нині і не дають спокою большевицькому окупантові. Десять років тому націоналісти, які прийшли із західніх земель на східні землі, разом із братами тих же земель, зміцнили, розбурхали придавлений большевицьким терором український націоналізм в масах народу та прищепили нові методи боротьби за українську державність. В цьому саме лежить великий, дуже великий позитив праці Похідних Груп ОУН, слід діяльности яких досі видний і ще довго буде відчутний там, в Україні. І тому треба було згадати ті події.

Пишучи ці рядки, я був свідомий, що всіх проблем не можна буде вичерпати, що всіх, чи радше всіх головніших подій не можна буде ані описати (хоч би й коротко), ані навіть згадати, що про багато речей нині ще не можна говорити, що багато імен не можна подавати... Я був свідомий того. Тому опис цих подій подано у великому скороченні, неповно, фрагментарно, часом натяком, часом загальником... Але я теж свідомий того, що читач розуміє теперішню ситуацію та вибачить авторові, що він не пише про все те, чого не може подати нині до відома.

ДОСІ ВИЙШЛИ ТАКІ ВИДАННЯ «НАШОЇ КНИГОЗБІРНІ»:

	Ціна:		
	НМ	Дол.	Шил.
З поезій повстанської боротьби	0,50,	0,15,	—/10
С. Лиманський: На побічному відтинку	0,50,	0,15,	—/10
І. Верховинець: Соціялістичне господарство СССР	1.—,	0,25,	1/6
М. Мартинюк: Камо грядеши?	0,50,	0,15,	—/10
М. Трихрест: Н Е П на Україні	0,50,	0,15,	—/10
Н. Олежко: Аграрна політика большевиків	5.—,	1,50,	5/—
Г. Р. Берндорфф: Закуліси дипломатії	1.—,	0,25,	1/6
О. Данський: Наші дні (новелі з підпільного життя)	4.—,	1,20,	4/—
М. Трихрест: Четверта п'ятирічка московського большевизму	1.—,	0,25,	1/6
З. Матла: Південна похідна група	0,50,	0,15,	—/10